

NOVA EMIGRACIJA I STARA MIZOGINIJA

(Sanja Nikolić: *Sila i Soni u Berlinu*, Lom, 2018)

Sila i Soni u Berlinu, prvi roman Sanje Nikolić, tematizuje emigrantsko iskustvo u čijem centru su odnosi nekoliko generacija emigranata. S obzirom na to da je emigrantski roman doživeo procvat u regionalnoj književnosti u proteklih nekoliko decenija, ovakav izbor narativnog fokusa koji se ne ograničava na generacijski narativ, već insistira na povezivanju iskustva više generacija emigrantkinja i emigranata, može se tumačiti kao pokušaj da se u često obrađivanu temu unese svežija perspektiva. Protagonistkinja i naratorka je žena na početku pete decenije života koja opisuje vlastitu svakodnevicu – selidbe i neprijatna iskustva sa stanodavkama i stanodavcima, kao i sa sistemom socijalizacije stranaca u potrazi za novom domovinom. Ipak, pokušaj da se realnost samo konstatuje i opisuje jeste, sama po sebi, narativno iscrpljena tehnika, posebno ako se ne oslanja na druga pripovedna sredstva, već je sama sebi svrha. Zato u prvi plan izbija neubedljivost naratorskog glasa, odnosno ograničenost naratorkinog pogleda na svet. Kao što je u svom prikazu primetio Dragan Jovanović (*Danas*, Kulturni dodatak, 3. 11. 2018), Sonin i Silin odnos je alegorija transgeneracijske emigracije sa jugoslovenskog prostora, tj. nemogućnosti razumevanja između dve generacije iseljenika, budući da junakinjin ljubavnik pripada generaciji koja je emigrirala početkom osamdesetih godina prošlog veka, dok je radnja romana, a time i Soninog odlaska u Berlin, smeštena u najneposredniju prošlost.

Naratorka nastoji da nas ubedi da je njen snishodljivo-letargičan ton prema činjenici da je emotivni odnos Sile i Soni zapravo sadomazohistički, jednoznačno kodiran kao muška dominacija nad intelektualno i karakterno nevidljivom junakinjom, zapravo neka vrsta distance, čak i ironija. Međutim, sam tekst ne nudi takva interpretativna uporišta iz više razloga. Najpre, zbog pravolinijske naracije u kojoj se scene plošne, ženomrzačke i sadističke erotike ponavljaju unedogled („Ležala sam kao kljuse u plitkoj vodi. Tada me je opkoračio. Užasno se provodio, videla sam to. Najgore je na put povesti neupotrebljiv komad, pa mi je ušao u usta”), a ne rezultiraju nikakvim imaginativnim uvidom ili razvojem likova. Iz takve poetičke postavke račvaju se dva temeljna nedostatka romana – jednodimenzionalni i neubedljivi likovi, te klišetiran jezik. Naratorkina težnja da nas ubedi u fatalnu privlačnost lika kakav je Sila nema pripovedni oslonac. Sila je oženjeni muškarac koji ima ljubavnice, emigrant u Berlinu, a njegov lik uistinu je svodiv na mačizam, te ostavlja utisak kao da je preuzet iz seksističkih sadržaja rasprostranjenih u popularnoj kulturi. Tako oblikovana ljubavna priča podseća na odnose kakve junaci i junakinje grade u melodramama kao što su

Sumrak, Pedeset nijansi sive ili ljubavna priča Keri i Zverke iz serije *Seks i grad*. S obzirom na to da njihovi susreti deluju samo kao povod da pripovedačica *objasni* svoja uverenja, a ne autentično romaneskno tkivo koje uprizoruje dinamiku odnosa, ona to pokušava da kompenzuje opservacijama koje neretko podsećaju na jezik reklama – „Uostalom, nije jeo slatko. Zato je bio takav, savršen. Šećer ubija.” Stereotipnim erotskim opisima komplementarne su kvazifilozofske apstrakcije – „Primenila sam Hegelovu sintezu i antitezu, i Lajbnica, čemu filozofija, ako je čovek ne primenjuje” – čiji je jedini cilj isticanje obrazovanja i intelektualne superiornosti junakinje u odnosu na likove drugih emigrantkinja i emigranata, koje sreće u barovima ili na poslu. Junakinjina kontradiktorna svest – potreba da se predstavi kao intelektualka, sa jedne, i malograđanski jezik, sa druge strane – dolazi do izražaja u susretu sa onim što je drugačije u odnosu na njeno iskustvo.

Stoga pokušaj problematizovanja rasizma u građanskom društvu zemlje kapitalističkog centra, čiji je epicentar i amblem grad Berlin, zvuči pamfletski, budući da naratorka ne poseduje nikakvu refleksiju o vlastitoj snishodljivosti i preziru kako prema jugoslovenskoj emigraciji, tako i prema doseljenicima iz afričkih i azijskih zemalja. „Ljude sam viđala samo kad ujutru uđem u autobus. Arapi i njihove zamotane žene... Imale su te utučene poglede. Uvek me je zanimalo, jer nisam htela da se razmnožavam, da li su ikad shvatile nešto dalje od svojih noseva.”

Atmosfera grada svakako je važan topos emigrantske književnosti i možda umetnički najpotentnije oružje ovog žanra. Iako je autorkina poetika zasnovana na arhaičnim i konvencionalnim predstavama i o rodnim odnosima, i o poziciji narativnog subjekta, pa i o emigraciji, slike grada su možda najkompleksnija motivska celina u romanu. Berlin je uvek prikazan u odnosu na svoje deprivilegovane stanovnice i stanovnike, ali i tada funkcioniše uglavnom kao pozadina na kojoj se naslovni junak i junakinja izdvajaju u odnosu na sve ostale po arbitrarnim binarnim kriterijumima.

Mizoginija i rasizam, praktično stilska okosnica romana, mogu se razumeti kao posledica poetičke zablude. Naime, puka deskripcija realnosti tj. težnja da se „stvarnosna proza” razumeva kao prikazivanje apstraktne stvarnosti, lišene ideologije, a time i kritičke distance prema onome što su uvreženi obrasci i kanonske i popularne književnosti, nužno rezultira hiperideologizovanim jezikom, što znači jezikom rodnih, etničkih i drugih stereotipa. To se nedvosmisleno očituje na onim mestima u romanu gde Soni promišlja prilike koje uslovljavaju njenu poziciju. Zaposlivši se u firmi, na radnom mestu koje je ispod njenih kvalifikacija, a plata minimalna u odnosu na nemački standard, Soni konstatuje da su njene koleginice i kolege takođe sve visokoobrazovani emigranti, da je mesto na kome se nalazi firma koja ih *autsorsuje* zapravo bivša Simensova fabrika, dok se nova Simensova fabrika danas nalazi negde na Dalekom istoku. Iako sažimaju najrecentnije restrukturisanje globalnog kapitalističkog sistema, iznete činjenice narativizuju se oslanjanjem na vrednosnu hijerarhiju između radničke i srednjih klasa. S obzirom na to da je priča centrirana oko srednjoklasne „tranzicijske” ideologeme tragedije iseljavanja, koja je tragedija samo kada

se odnosi na srednju klasu, objašnjenje koje Soni nudi za sopstveni položaj sastoji se iz dve floskule koje desnica eksploatiše – ukratko, „komunizam je kriv za sve“ i „kultura, a ne rija-liti“. U tom duhu, junakinja zaključuje: „Njima je Titova Jugoslavija izgradila stambeni pro- stor na radnim akcijama... Novo građanstvo činili su seljaci, koji se nisu oslobađali seoskih navika. Gradovi su brzo posustali pod teretom ruralne kulture, pa je ruralni kič i šund za- vladao tokom devedesetih, a do kraja prve decenije dvehiljaditih postao je mejnstrim, pa je i sve kulturno izvetrilo u celoj zemlji, dominirale su noge pevačice koje su postale neka- kve damice na teveu. Zato sam ja sad sedela u bivšoj Simensovoj fabrici.”

Iako ni na stilskom ni na idejnom nivou ovaj roman ne nudi osvežavajuća ili interpreta- tivno izazovna mesta, *Sila i Soni u Berlinu* ipak je roman koji mapira ključne nedostatke domaće književne scene, kao što su narativna linearnost utemeljena u potrebi da se prika- zivanje stvarnosti tj. egzistencijalnog iskustva većine izjednači sa kvazineideološkim po- gledom na svet, te posledično, skliznuće u stereotipiju i anahronizme. Anahronost se naj- više ogleda u težnji da se političnost odstrani kao jedna od bitnih karakteristika moderne literature, pa je zato sasvim logično da glavna junakinja ponosno ističe ne samo „da nije nikakva feministkinja“, već pripovedni ton počiva na suprotstavljanju intelektualne čistote apolitične pripovedačice i svih ostalih, osim savršenog Sile, koji su okrnjeni političkim fak- torima koji upravljaju njihovim životima. Okolnosti u kojima se junakinja zatiče nisu apoli- tične – pripovedačica napušta svoju zemlju, jer je na to primorana iz ekonomskih razloga („Proleće je bilo povoljan čas za odlazak, jer ako dođem u situaciju da spavam pod vedrim nebom, treba da bude toplo napolju“), a u Berlinu dobija posao u preduzeću koje opstaje zahvaljujući eksploataciji „uvezene“ radne snage. Međutim, i sam zaplet i naratorkini ko- mentari ovu temu ne obrađuju dalje od opšteg mesta o „odlivu mozгова“, a narativni glas insistira na specifičnosti sudbine *obrazovanih emigranata*.

Zbog toga se politički sadržaj romana, inherentno prisutan u samom izboru teme, išči- tava jedino uz pomoć onoga što je poznato iz hegemonog javnog diskursa i svakodnevnog iskustva, a ne pomoću onog što je dato u tekstu. Zahvaljujući ovako postavljenim, pretpo- litičkim kategorijama analiziranja realnosti, roman *Sila i Soni u Berlinu* ne zadire u kontra- diktornost i bol emigrantske egzistencije, već je suštinski predstavlja kao izbor nadmoćne pojedinke, premda ona to objektivno nije.

Kako u žanru emigrantskog romana uglavnom izostaju ubedljivi ženski likovi, na nivou čitalačkog iskustva, obeshrabruje to što je autorka odabrala lik (bez pokrića) gorde emi- grantkinje, a zatim ga oblikovala na jednodimenzionalan način. Takav lik je, u domaćim okvirima, najuspešnije razvijen u prozi Dubravke Ugrešić, ali u njenim romanima on pose- duje kapacitet da problematizuje ono što je istorijski bitno – u *Muzeju bezuvjetne predaje*, taj lik jeste glas koji poetizuje istorijsku nepravdu i slom civilizacije s druge strane Berlinskog zida, a u romanu *Lisica* taj ženski lik donosi specifično porođnjen pogled na istoriju knji- ževnosti. U tom smislu, Soni je junakinja koja otelovljuje veoma ograničeno iskustvo, što uslovljava i ukupne umetničke domete ovog romana.